

Bitskey István levelező tag méltatása székfoglaló előadása alkalmából

Egy nemzet irodalmának fejlődéstörténete csak akkor tekinthető át, írható meg, kapcsolható be a modern európai irodalomtörténeti diskurzusba, ha nincsenek benne fehér foltok. Ezt az evidens igazságot most, amikor Bitskey Istvánnak, Osztályunk levelező tagjának munkásságát méltatjuk, ki kell egészítenünk azzal, hogy akkor se végezhető el ez az feladat, ha ezeket a bizonyos fehér foltokat helytelen, valótlan színek keverékével töltötték ki az elődök. Márpedig a barokk körül, Bitskey István tágabb kutatási területe, hát még annak kulcsfigurája Pázmány Péter körül, Klaniczay Tibor szavai szerint, elég nagy volt a zűrzavar.

Persze a barokk irodalomtudományi kutatásához nem alakult ki kedvező légkör Magyarországon a Második Világháború utáni első évtizedekben, amikor pedig Európa nyugati hemiszférájában a barokk kutatások nagyot léptek előre. Hiszen ez a század, a 17., a hitvitáktól volt hangos, az abszolutista állam, amit Engels szerint a feudalizmus legfejlettebb formája hozott létre, a török uralom alól Habsburg segítséggel felszabadított Magyar Királyságban is kiépítette pozícióit. A régebbi irodalomnak így azután két olyan vonulata maradt, amelyeket mint 'antiklerikális' és 'antifeudális' törekvések hordozóját a marxista ideológia számára udvarképessé lehetett tenni: ezeknek, a reneszánsz-humanizmusnak és a felvilágosodásnak kutatása, hála Klaniczay Tibornak és Köpeczy Bélának, hamarosan Európa-szerte elismert eredményekkel dicsekedhetett.

A barokk kort és prominens íróit 1945 után darab ideig inkább csak kritika illethette. Az 1951-ben megjelent *Magyar Irodalmi Szöveggyűjtemény* első kötete, amelyet Bartha János és Klaniczay szerkesztett, "a magyar katolikus reakció és a vele szövetkezett feudalizmus vezéralakjára"-nak nevezte Pázmányt, az *Öt szép levelet* pedig, Pázmány legsikerültebb alkotását, amelyben Bitskey szavai szerint "a céljával és mondanivalójával teljes mértékben adekvát stílust teremtő író [mutatkozik meg], aki [...] stílusának legkisebb elemét is megkapó tudatossággal alkalmazta eszmevilágának elfogadtatása, a barokk világkép kiépítése érdekében", ¹ ezt a művet az ellenreformáció "hírhedt műveként" aposztrafálta a Szöveggyűjtemény. Bennünk, az akkori egyetemistákban, akik ennek a válogatásnak annotációiból készültünk a kollokviumra, még nem,

de későbbi magunkban, az elmúlt évek mechanizmusainak ismeretében már felmerült a bizonyára helytálló vélelem, hogy ez volt annak az ára, hogy Pázmány bekerüljön a kötetbe. Hiszen hamarosan, 1957-ben, már Klaniczay fogalmazta meg egy modern Pázmány-kép igényét, a "Spenót" 1964-ben megjelent második kötetében pedig a modern európai kutatásokkal quadráló barokk-fogalmat határozott meg. Ugyanitt Bán Imre Pázmányt " a magyar barokk irodalom korai szakaszának legnagyobb alakjává" emelte. Nem sokkal ez után Bán Imre, Bitskey debreceni professzora és Klaniczay mint aspiránsvezető, Bitskeyben találták meg az új Pázmány-kép megrajzolására alkalmas fiatal tudóst.

Nem sok előzményre támaszkodhatott Bitskey. *Pázmány Péter Összes Műveinek*, a magyar és latin sorozatnak 13 kötete ugyan 1905-re befejeződött, de az ezt nyomon követő publikációk Pázmányt elsősorban nem mint író, hanem mint teológust, vitatkozó apologétát, egyházszerzőt, államférfit méltatták. Sík Sándor 1939-ben megjelent monográfiáján kívül csak néhány tanulmány foglalkozott Pázmány írói kvalitásaival.

Míg Bitskey első kötete, *Hitviták tűzében* (1978) inkább Pázmány működésének vallás-, művelődés- és politikatörténeti légkörét, valamint a vitairatok műfaj történeti és nyelvi-stilisztikai jellemzőit vizsgálta, addig a kandidátusi disszertációjának könyvvé bővített változata, *A humanista erudíció és barokk világkép* (1979) Pázmány prédikációinak elemzése útján mutatta be azt az antikvitás és reneszánsz-humanizmus műveltségéből merítő retorikai kultúrát, ami Pázmánynál egy új forráskezelés és etikai tendencia hordozójává vált, új eszmei hatások (mint a neo-sztoicizmus) befogadásában, valamint külsőségeiben, miliő- és jellemrajzában megfelelt a nyugati, olasz, francia barokk rekvizitumoknak, de egy közös közép-európai (délnémet, horvát, lengyel) gondolati közösségnek és ennek megfelelő új stílusjegyeknek hordozójává vált. És még valamit szeretnék megemlíteni, amire a kötet neves recenzensei szinte kivétel nélkül rámutattak, hogy bár a témában eleve világnézeti, felekezeti feszültségek rejlenek, Bitskey mindig "tárgyilagos volt a biboros Cicero megítélésében" (ezek Borzsák Istvánt szavai) és könyvével megteremtette az elfogultságoktól mentes Pázmány-kép alapjait.

Bár e két kötet elvi megállapításait több német, olasz és francia nyelvű tanulmányban is publikálta Bitskey, nagy nemzetközi érdeklődést a római Collegium Germanico-Hungaricum

¹ Bitskey István: Egy modern Pázmány-kép elé, *Vigilia*, 1983, 487.

történetével, elsősorban annak tanulmányi rendjével, szellemiségének kelet európai alumnusaira gyakorolt hatásával foglalkozó újabb, átdolgozásban olasz nyelven is megjelent kötete váltott ki, amivel 1991-ben az akadémiai doktori fokozatot szerezte meg. (Magyar és olasz megjelenés 1996-ban). A Collegiumnak Pázmány is növendéke volt, de 1782 előtt több mint 600 magyar nevelkedett ott, akik hazatérve jelentős egyházi és közéleti szerepet tölthettek be. Életpályájukat követve megállapíthatta Bitskey, hogy a régebbi kutatás túlértékelt a magyar katolikus megújulásra gyakorolt német-osztrák eszmei, kulturális befolyást, sőt az itáliai hatás ezt nem egy esetben kontrakarírozta.

Bitskey István azonban nem csak egy életművel és az abból merített tanulságokkal, indítatásokkal foglalkozott. Tanulmányaiban, amelyekből huszonnégyet az *Eszmék, művek, hagyományok* kötet egyesített (1996), a reneszánsztól a korai felvilágosodásig, Bonfinitól és Balassitól Bethlen Gáborig és Mikes Kelemenig. Ezeknek a különböző felekezetű és pártállású íróknak, köztük az újra felfedezett Lépes Bálintnak munkásságát páratlan tudományos tárgyilagossággal, bölcs egyensúlyra törekvéssel mutatja be. E tanulmányok hozadékával, mint előszavában kiemeli, nemzeti önismertünk, önszemléletünk és azonosságtudatunk alapjait kívánta bemutatni.

Ezzel voltaképpen, ami a következő székfoglaló témáját is jellemzi, akár át is adhatnám a szót Biskey Istvánnak, illetve az Elnök úrnak, hacsak nem akarnék, márpedig akarok, megemlékezni Bitskey tanár úrnak az egyetemi oktatás terén és a tudományos közéletben elért eredményeiről. Egy kutatói életmű ugyanis, bármilyen kiváló is, csak magában lobogó fáklya marad, ha nem tudja meggyújtani leendő fiatal kutatókban és tanároknak a bevilágított szakterületre irányuló érdeklődés vágyát, és ami talán ennél fontosabb, a minden pro-t és contra-t mérlegelő tudományos etika gyakorlását.

Bitskey István rövid egri tanárkodása után mindmáig a Debreceni Egyetem Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén tanít, tanszéket vezet, Intézetet igazgat. Mint a Bölcsészettudományi Kar Irodalmi Doktori Iskolájának elnöke számos hallgatót irányított a tudományos fokozat elérésében. Mint dékán és mint a DAB alelnöke ezeket a pozícióit kül- és belföldi tudósok által látogatott konferenciák, szünpozionok megrendezésére használta fel.,

amiben a bécsi egyetemen és a wolfenbütteli reneszánsz-barokk kutatóközpontban végzett oktatói és kutatói munkában szerzett kapcsolatai is segítettek.

Végül bevezetésemet hadd zárjam azokkal a szavakkal, amiket Bitskey Klaniczay Tiborról mondott 2002-ben Sárospatakon.² Az emlékbeszédek szerzői ugyanis az elhunyt pályatárs méltatásában mindig bizonyos fokig azonosulni igyekeznek vele, s felvázolják saját kutatói célkitűzéseiket is. Ebben az olvasatban Bitskey István arra törekszik, hogy megmutassa: Pázmány és mások "... nem csupán különböző nemzetközi szellemi áramlatok vagy művészi irányzatok többé-kevésbé csökkent értékű hazai megtestesítői, hanem európai eszmék magyar változatainak kreatív megvalósítói, akik noha külföldi mesterektől tanultak, de Pallasnak magyar ivadékaivá váltak s a humánus értékeit Mars katonái által dúlt tájon, a magyar romlásnak saeculumaiban is képviselni tudták."

² Magyar Tudomány, 2002/11, 1474-1781.